اسرار نجومی شب یلدا با نگاهی به دعای روز و شب صحیفه سجادیه

30 آذر 1403

موضوع «روز و شب» و ویژگی‌های هر کدام از موضوعاتی است که در ادعیه مختلف صحیفه سجادیه به آن اشاره شده است. دعای ششم صحیفه سجادیه که به عنوان دعای روز و شب شناخته می‌شود، دعایی است که حضرت در آن علاوه بر تبیین ویژگی‌های روز و شب به تشریح چگونگی کوتاه و بلند شدن آنها در طول سال پرداخته است.

مبنای نجومی شب یلدا

مهمترین شاخص در تعیین شب و روز، زمان طلوع و غروب خورشید است، به عبارت دیگر، روز از زمان طلوع شروع شده و تا غروب آفتاب ادامه دارد و شب نیز از رفتن خورشید تا آمدن دوباره آن، ادامه دارد. اگر این زمان را به ساعت و اندازه تنظیم کنیم، می‌توان بگوییم که از مدت ۲۴ ساعته ۳۰ آذر هر سال، که مانند هر روز دیگر دارای ۱۴۴۰ دقیقه یا ۸۶ هزار و ۴۰۰ ثانیه است، روز کمترین زمان و شب بیشترین مدت را به خود اختصاص داده و بدین ترتیب «بلندترین شب سال»، ولو با تفاوتی چند ثانیه‌ای نسب به شب قبل از خود، شکل می‌گیرد که در فرهنگ ایرانی، این شب به عنوان «شب یلدا» شناخته می‌شود.

این مدت زمان، به مرور در روزها و ماه‌های آینده از زمان شب کاسته شده و به زمان روز افزوده می‌شود و به این ترتیب در تابستان شاهد بلندترین روزهای سال و کمترین زمان شب خواهیم بود. این کاستن و افزودن‌های زمانی، در عبارت قرآنی «یولج» خوانده شده است. در سوره فاطر آیه ۱۳ می‌فرماید: «يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى، خداوند از شب می‌کاهد و به روز می‌افزاید و از روز می‌کاهد و به شب می‌افزاید و آفتاب و ماه را رام کرد. هر یک تا زمانی معین در حرکتند».

این آیه مبارکه، در دعای ششم صحیفه سجادیه نیز آمده است. در این دعا، ایشان با اشاره به روز و شب به خدا عرض می‌کند: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی.... یولِجُ کلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِی صَاحِبِهِ، وَ یولِجُ صَاحِبَهُ فِیهِ، خدا را حمد می‌کنیم چون... هر یک را درون دیگری فرو بَرَد و برون آرد».

مرحوم آیت‌الله خویی در کتابی با عنوان «البیان فی علوم القرآن» درباره این فراز از دعای ششم صحیفه می‌فرمایند: «امام اگر تنها می‌خواست کوتاه شدن شب‌ها و بلند شدن روزها و یا عکس آن را بیان کند، نیازی به تکرار دو جمله مشابه هم نبود، منظور امام از جمله دوم این است که وارد ساختن شب در روز، درست در همان موقع است که روز در شب وارد شده و این حالت در صورتی تحقق می‌یابد که زمین کروی باشد، زیرا اگر زمین کروی باشد، در یک سطح که شب وارد روز شده، در همان حال در

سطح دیگر زمین، روز وارد شب خواهد گردید.»

به بیان ایشان، یکی از معجزه‌های علمی امام سجاد (ع) در صحیفه سجادیه، اشاره به کروی بودن زمین در این کتاب است. علاقمندان به مطالعه بیشتر در این زمینه می‌توانند به ترجمه کتاب «البیان فی علوم القرآن» تألیف آیت‌الله العظمی خویی و ترجمه هاشم‌زاده هریسی، محمدصادق نجمی، صفحات ۱۱۸ و ۱۱۹ مراجعه کنند.

اعمال شب یلدا

حال که مشخص شد مهمترین تفاوت شب یلدا، با شب‌های دیگر، تنها چند ثانیه یا حداکثر یک دقیقه بلندی بیشتر آن با شب‌های دیگر است، بهتر می‌توان وظایف مؤمنان را در دعای ششم صحیفه سجادیه یافت. حضرت امام سجاد (ع) در فرازی از این دعا به خداوند عرض می‌کند: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا فِی کُلِّ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِهِ حَظّاً مِنْ عِبَادِکَ، وَ نَصِیباً مِنْ شُکْرِکَ وَ شَاهِدَ صِدْقٍ مِنْ مَلَائِکَتِکَ. خدایا! در هر ساعتی از ساعات شبانه‌روز، بهره‌ای از بندگانت و سهمی از شکرگزاری‌ات و گواه درست و پاکی از فرشتگانت، برای ما قرار ده».

روشن است که منظور از «ساعت» در این سخن، نه محدوده‌ای ناشیِ از حرکت ۶۰ دقیقه‌ای زمان است، بلکه به معنای «آن و لحظه و زمانی محدود» است و امام سجاد (ع) در این عبارت از خداوند می‌خواهد که در هر زمانی برای او، حظ و بهره‌ای از بندگان خداوند را برای او قرار دهد «حَظّاً مِنْ عِبَادِکَ» که همنشینی با بندگان مؤمن در شب یلدا، آشکارترین معنای این عبارت است.

همچنین شکر کردن خداوند «نَصِیباً مِنْ شُکْرِکَ» به علت نعمت‌هایی که در این شب و در هر شب و زمان دیگری، به او اعطا شده است نیز از اعمال دیگری است که باید مورد توجه قرار بگیرد. این همنشینی‌های مومنانه و شکرگزاری عابدانه باید به گونه‌ای باشد که «شَاهِدَ صِدْقٍ مِنْ مَلَائِکَتِکَ» یعنی قابلیت این را داشته باشد که آن را در مقابل فرشتگانی انجام داد که در روز قیامت بر خوب و نیک بودن آن شهادت بدهند.

اما این همه وظایف انسان مؤمن در هر شبی از جمله شب یلدا نیست. امام سجاد (ع)، در فراز دیگری از این دعا در مورد وظایف انسان در شب‌ها و روزهای زندگی خود می‌فرماید: «وَ وَفِّقْنَا فِي يَوْمِنَا هَذَا وَ لَيْلَتِنَا هَذِهِ وَ فِي جَمِيعِ أَيَّامِنَا لِاسْتِعْمَالِ الْخَيْرِ، وَ هِجْرَانِ الشَّرِّ، وَ شُكْرِ النِّعَمِ، وَ اتِّبَاعِ السُّنَنِ، وَ مُجَانَبَةِ الْبِدَعِ، وَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ، وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَ حِيَاطَةِ الْإِسْلَامِ، وَ انْتِقَاصِ الْبَاطِلِ وَ إِذْلَالِهِ، وَ نُصْرَةِ الْحَقِّ وَ إِعْزَازِهِ، وَ إِرْشَادِ الضَّالِّ، وَ مُعَاوَنَةِ الضَّعِيفِ، وَ إِدْرَاكِ اللَّهِيفِ، ما را در این روز و شب که در آن هستیم و در همهٔ روزگارمان برای این امور موفّق بدار: به کارگیری خیر و دوری از شرّ و شکر نعمت‌ها و پیروی از روش‌های نیک و دوری از بدعت و امر به معروف و نهی از منکر و پاسداری اسلام و کم کردن و خوار ساختن باطل و یاری و گرامی داشت حق و راهنمایی گمراه و کمک کردن به ناتوان و پناه دادن به اندوهگین و ناراحت و برطرف کردن غم او باشد».

آنچه که حضرت امام سجاد (ع) در این عبارت می ۲ فرماید، شامل هر روزی و هر شب از زندگی انسان است و شب یلدا نیز به عنوان بخشی از زندگی انسان مؤمن باید شامل همین اوصاف باشد:

خیرخواهی در نشست‌های خانوادگی همراه با دور کردن بدی‌ها و شرها از زندگی خود و دیگران، شکر نعمت‌های مادی و معنوی، تبعیت از سنت‌های اخلاقی و شرعی و دوری کردن از بدعت‌گذاری‌های نامشروع و مذموم، انجام امر به معروف و نهی از منکر با رعایت همه جوانب آن و با روش‌های متناسب با فضاهای آرام خانوادگی، پاسداری از مفاهیم اسلامی با مثلاً پاسخگویی به شبهات دینی و رفع ابهام‌های اعتقادی همراه با تلاش برای بیان نواقص و ویژگی‌های موارد ناحق و باطل، یاری کردن انواع حق‌های فردی، خانوادگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در جلسات خانوادگی و تلاش برای هدایت دیگران، همچنین به ناتوانان فکری، مالی یا حتی درسی و علمی همچنین رفع غم از چهره غمدیدگان مانند دیدار با صاحبان عزا یا رفع مشکل از افرادی که دارای مشکلی هستند از موضوعاتی است که باید در نشست‌های خانوادگی و جلسات شب‌های یلدا مورد توجه باشد.